עיר עמים
ir amim
عير عميم

PEACE NOW
سلام الان
שלום עכשיו

מכה בבטן

על מעורבות המדינה בהתנחלות בבטן אל-הווא, סילוואן

מאי 2016

בטן אל הווא, יאזור בנובמבר 2015 | צילום: אחמד עו"ל

כתיבה: **איל רז, אביב טטרסקי**

עריכה: **עו"ד אשרת מימון**

עיצוב: **לוטה עיצובים**

עמותת עיר עמים ליציבות, שוויון ועתיד מדיני מוסכם בירושלים

עיר עמים היא עמותה ישראלית בלתי-מפלגתית העוסקת במורכבות החיים בירושלים בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובעתידה הפוליטי של העיר. עיר עמים פועלת במגמה שירושלים תהיה עיר תקינה ושוויונית, תוך קידום התנאים לעתיד פוליטי מוסכם בירושלים.

המלך ג'ורג' 27 ת.ד. 2239, ירושלים 9102102 | טלפון 02-6222858 | פקס 02-6233696
www.ir-amim.org.il | mail@ir-amim.org.il

שלום עכשיו היא תנועת השלום הגדולה והוותיקה בישראל. שלום עכשיו שואפת להבטיח את קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ופועלת כדי לקדם את הפתרון היחיד שיאפשר זאת - הקמת מדינה פלסטינית על בסיס גבולות 1967 לצידה של מדינת ישראל.

ת.ד. 22651, תל אביב, 62032 | טלפון : 03-6023300 | פקס 03-6023301
www.peacenow.org.il | info@peacenow.org.il

תוכן העניינים

I. תמונת המצב 4

א. שכונת בטן אל-הווא ותכנית ההתנחלות בה 4

ב. 2014-2016: התפתחות דרמטית בהיקף ההתנחלות והשפעתה 4

ג. המטרה: ייהוד אגן העיר העתיקה ויצירת מצב בלתי הפיך 5

ד. מתנחלים כשכנים 5

מפת בטן אל-הווא 7

II. השיטה 8

א. חוקים מפלים 8

ב. השתלטות על הקדשות 8

ג. מכירה ללא מכרז 9

ד. הליכי קניה מפותלים 9

III. מעורבות המדינה 10

א. משרד המשפטים - רשם ההקדשות 10

ב. משרד המשפטים - האפוטרופוס הכללי 10

ג. משטרה 11

ד. משרד השיכון והמאבטחים ה'פרטיים' 12

ה. פוליטיקאים בכירים בשרות המתנחלים 13

IV. למה זה רע? 14

א. היעד הפוליטי: ייהוד ירושלים המזרחית = סיכול פתרון שתי המדינות 14

ב. נישול משפחות מבתיהן, הותרתן ללא קורת גג ואיום על מעמד התושבות שלהן 15

ג. מוקד חיכוך קבוע במרחק נגיעה מהר הבית / אל-חרם א-שריף 16

ד. הפרת המשפט הבינלאומי 17

ה. פותחים את 48': האפליה בחוק עשויה להוביל לפתיחת תיקים הדדית 17

V. של מי המאבק הזה? 18

I. תמונת המצב

א. שכונת בטן אל-הווא ותכנית ההתנחלות בה

בטן אל-הווא היא שכונה פלסטינית בלב סילוואן, בה מתגוררים קרוב ל-10,000 תושבים[1]. קרבתה להר הבית / אל-חרם א-שריף, צפיפותה והמעמד הסוציו-אקונומי הנמוך של תושביה, הופכים את השכונה לאחת הנקודות הרגישות והנפיצות בירושלים.

מאז שנת 2001 פועלת עמותת "עטרת כהנים" במטרה להפוך את לב שכונת בטן אל-הווא להתנחלות רחבת היקף. בשנת 2004 נכנסו מתנחלים המקורבים לעמותת "עטרת כוהנים" לשני מבנים בשכונה, שנרכשו עבורם על-ידי איש קש פלסטיני. האחד, "בית יהונתן", מבנה בעל שש קומות שנבנה עבור המתנחלים בניגוד לחוק. השני, "בית הדבש", הנמצא במרחק של כמאה מטר ממנו, הוא בית קטן עם יחידת דיור אחת . מאז, במשך עשור, כללה ההתנחלות בשכונה שני מבנים אלו, בהם כשבע-שמונה יחידות דיור.

כפי שיפורט בהמשך, האמצעי המרכזי כעת למימוש תכנית ההתנחלות בשכונה הוא הגשת תביעות פינוי וסילוק של משפחות פלסטיניות המתגוררות זה עשרות שנים על שטח בבטן אל הווא שנטען שהיה בבעלות "הקדש בנבנישתי", הקדש יהודי שפעל בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. שטח זה כולל 5.2 דונם ובו מתגוררות כיום קרוב ל-90 משפחות פלסטיניות.

על פי החוק הישראלי, מקרקעין שייתכן והיו שייכים להקדשות יהודיים מלפני 1948 מנוהלים על ידי האפוטרופוס הכללי. ב-2001 מונו מקורבי עמותת "עטרת כהנים" כנאמני ההקדש, האפוטרופוס הכללי מסר להקדש את השטח בשנת 2002, וממעמדם זה הם הגישו את תביעות הפינוי. מלבד זאת, פעלה "עטרת כהנים" בשני אמצעים נוספים: האחד, בסיוע האפוטרופוס הכללי, רכש ההקדש המנוהל בידי אנשי "עטרת כהנים" חלקות אדמה נוספות בשכונה שנוהלו בידי האפוטרופוס הכללי. המכירה הייתה ללא מכרז ומבלי שלתושבים הגרים באותן חלקות ניתנה אפשרות לרכוש את הקרקע; השני, באמצעות קניית נכסים מידי תושבים פלסטינים, תוך שימוש בשיטות נפתלות. מספרן הכולל של המשפחות הפלסטיניות שעלולות לאבד את בתיהן במהלכים אלה עומד על למעלה ממאה.

אם ימומשו תכניות המתנחלים, עלולה בטן אל-הווא להפוך למתחם ההתנחלות הגדול ביותר בלב שכונה פלסטינית באגן העיר העתיקה. מתחם שכזה יהדק באופן משמעותי את הטבעת ההתנחלותית ההולכת ונטווית סביב העיר העתיקה, תוך פגיעה נוספת באפשרות לחלוקתה העתידית של ירושלים לשתי בירות, ואת פתרון שתי המדינות.

ב. 2014-2016: התפתחות דרמטית בהיקף ההתנחלות והשפעתה

מאז אוקטובר 2014 מתרחש תהליך האצה דרמטי בהרחבת ההתנחלות הישראלית בשכונה. נכון לסוף 2015, הכפילו המתנחלים פי ארבעה את מספר הדירות שברשותם, העומדות נכון לזמן זה על כ-27 יחידות דיור הנמצאות בשישה מבנים. **12 תביעות פינוי** הנוגעות ל-51 משפחות מתנהלות כיום. מרביתן נפתחו במהלך השנה החולפת.

ב-20.10.14 נכנסו משפחות מתנחלים לשני מבנים של משפחת קוואסמה בסילוואן. אחד מהמבנים נמצא בשכונת בטן אל הווא ובו 4 יחידות דיור. כחצי שנה מאוחר יותר, ב-6.5.15, נכנסו מתנחלים לשלוש מתוך חמש יחידות דיור במבנה נוסף, השייך למשפחת אבו-נאב. ב-27.8.15 נכנסו מתנחלים **לבית משפחת סרחאן**, מבנה ובו עשר יחידות דיור. מספר ימים מאוחר יותר נכנסו המתנחלים ליחידת דיור נוספת, הנמצאת בסמוך לקומת הכניסה לבניין. כניסה זו בוצעה בליווי

1 בסילוואן חיים כ-49,000 תושבים, כ-14,500 מהם בראס אל-עמוד, המהווה חלק מרצף הבינוי במקום ומבחינתם מהווה חלק ממנו. במקום, **סקר השכונות הפלסטיניות בירושלים המזרחית - מכשולים והזדמנויות בתכנון** (ירושלים 2013).

מסיבי של המשטרה ולוותה בעימותים קשים. ב-19.10.15 **פינו כוחות משטרה** את המשפחות שגרו בשתי יחידות הדיור הנותרות בבית אבו-נאב, ואף הן הועברו לידי המתנחלים. מאוחר יותר חסמו המתנחלים את דרך הגישה לדירה נוספת בה מתגוררת משפחת בנו של אחד המפונים, ומאז הם מונעים ממנה להגיע לביתם.

כך, במהלך שנה אחת, הכפילו המתנחלים פי שלושה את מספר המבנים (משניים לשישה בשכונה), והגדילו פי ארבעה את מספר יחידות הדיור בשכונה, מ- 8-7 יחידות דיור שהחזיקו בהם קודם ל- 28-27 יחידות דיור. תכניתם של אנשי "עטרת כהנים" היא לתפוס עוד מעל 60 יחידות דיור נוספות, ולהביא לפינוין של המשפחות הפלסטיניות הגרות בהן. כאמור, **12 תביעות פינוי** הנוגעות ל-51 משפחות מתנהלות נכון למאי 2016. אם יצליחו אנשי "עטרת כהנים" במימוש התכנית, הם יביאו לשינוי מהותי באופייה של בטן אל-הווא ושל סילוואן כולה.

ג. המטרה: ייהוד אגן העיר העתיקה ויצירת מצב בלתי הפיך

"לאחוז מאחזים במזרח ירושלים וליצור מצב בלתי הפיך באגן הקדוש שסביב העיר העתיקה". עדי מינץ, בכיר בעמותת אלע"ד ויו"ר מליאת מועצת יש"ע לשעבר, מסביר **את המטרה**.

ההתנחלות בבטן אל-הווא אותה מקדמת "עטרת כהנים" מהווה חלק בלתי נפרד בפעילות הרשויות ועמותות המתנחלים לייהוד אגן העיר העתיקה - בתוך הרובע המוסלמי של העיר העתיקה ובשכונות הפלסטיניות המקיפות אותה.

פעילותה של "עטרת כהנים" נעשית במקביל למאמצים אותם מרכזת עמותת אלע"ד בשכונת וואדי חילווה הסמוכה, גם היא בסילוואן, בה עלה בידה עוד קודם לגל ההתנחלות הנוכחי ליישב כ-350 מתנחלים בכעשרים בתי מגורים. התנחלות זו זכתה לחיזוק משמעותי, כאשר **ב-30.9.14 נכנסו** מתנחלים ל-25 יחידות דיור ב-11 מבנים, דבר שהגדיל משמעותית את מספר משפחות המתנחלים בשכונה זו. בנוסף, מפעילה עמותת אלע"ד את הגן הלאומי "עיר דוד" שבשטח השכונה, באופן חריג, לאחר שהועברו אליה סמכויות אלו מידי עירית ירושלים ומאוחר יותר מידי רשות הטבע והגנים[2].

כיום מתגוררים כ-2,500 מתנחלים בכמאה מבנים הנמצאים בלב שכונות פלסטיניות בעיר העתיקה וסביבתה. אמנם, מספר זה נמוך ביחס ל-100 אלף הפלסטינים החיים בשכונות אלו, ואינו אמור להיחשב כגורם שצריך להשפיע על שאלת הריבונות במסגרת הסכם עתידי. אולם השילוב של מתחמי ההתנחלויות המתרחבים והפרויקטים התיירותיים והגנים הלאומיים אותם מקדמות הממשלה, העיריה ורשויות נוספות, תוך השקעת תקציבי ענק, למעלה ממיליארד שקל במהלך העשור האחרון, מחזק את ניכוסה של ישראל את ירושלים המזרחית.

ד. מתנחלים כשכנים

המציאות אותה יוצרת כניסת המתנחלים ללב שכונות פלסטיניות **רוויה בחיכוך ובאלימות**. אם לא די בנוכחותה המתריסה של קבוצה אידאולוגית נחושה וחמושה, הרי שיחד עם המתנחלים מגיעים לאזור גם כוחות משטרה, משמר הגבול ומאבטחים פרטיים הממומנים על-ידי משרד השיכון. אלו מעוררים התנגדות רבה של התושבים ולא אחת מושלכים על בתי המתנחלים וכלי הרכב שלהם אבנים ובקבוקי תבערה. רווחות לא פחות התנכלויות מצד השכנים החדשים, המתנחלים, במטרה למרר את חיי התושבים ולגרום להם לפנות נכסים נוספים. עימותים אלו אף הובילו לפגיעה בנפש. בבטן אל-הווא עצמה **נורה ונהרג** מילאד עייאש בן ה-17 ביום 13.5.2011 במהלך עימותים בין פלסטינים לכוחות המשטרה והמתנחלים. הירי התבצע מ"בית יהונתן", בו נכחו באותו זמן אנשים ספורים בלבד, אך בשל מחדלי חקירה חמורים, הודיעו המשטרה ומח"ש על סגירת התיק בעילה של "עבריין לא נודע".

את החיים לצד מתנחלים בשכונה צפופה מתאר אחד מתושבי השכונה, זוהיר רג'בי: "אין לנו בעיה עם שכנים יהודים, באמת שאין. אבל אלה לא שכנים - אלה באים עם משטרה ומאבטחים וצווים, ורק מנסים לזרוק אותנו מפה. תראה, **ביום שנכנסו המתנחלים** לבית סרחאן הם ניתקו את המים ואת כבל הטלוויזיה למשפחת אבו סנינה שגרה בקומה

2 עתירה נגד מסירת הסמכויות הרחבות לידי אלע"ד נדחתה, אך סמכויות העמותה נחשפו וצומצמו במסגרת ההליך. בג"צ 5031/10 **עמותת עיר עמים ואח' נ' רשות הטבע והגנים** (מיום 26/3/12)

התחתונה". ימים ספורים לאחר מכן **תקפו המתנחלים** כמה מילדי השכונה בגז פלפל. במקום התפתחו עימותים וכוחות המשטרה ומג"ב שהגיעו למקום ירו רימוני הלם וגז מדמיע מהם נפגעה, בין השאר, תינוקת בת שבעה חודשים.

ליד בתי אבו נאב, מאי 2015 | צילום: אחמד ס"ל

החיכוך המתמיד בין המתנחלים לבין התושבים הפלסטינים מתרחש במקביל ללחץ מצד רשויות המדינה והעירייה. פעמים רבות נאלצים התושבים הנאבקים להישאר בבתיהם להתגונן במקביל בכמה חזיתות. כפי שאמר תושב אחר מהשכונה: "כל סילוואני צריך להחזיק בשלושה עורכי דין: אחד שיוכיח את הבעלות על הבית בו אתה חי, אחד שיתנגד לצווי ההריסה שהוצאו לך ואחד שישחרר את הילד ממעצר".

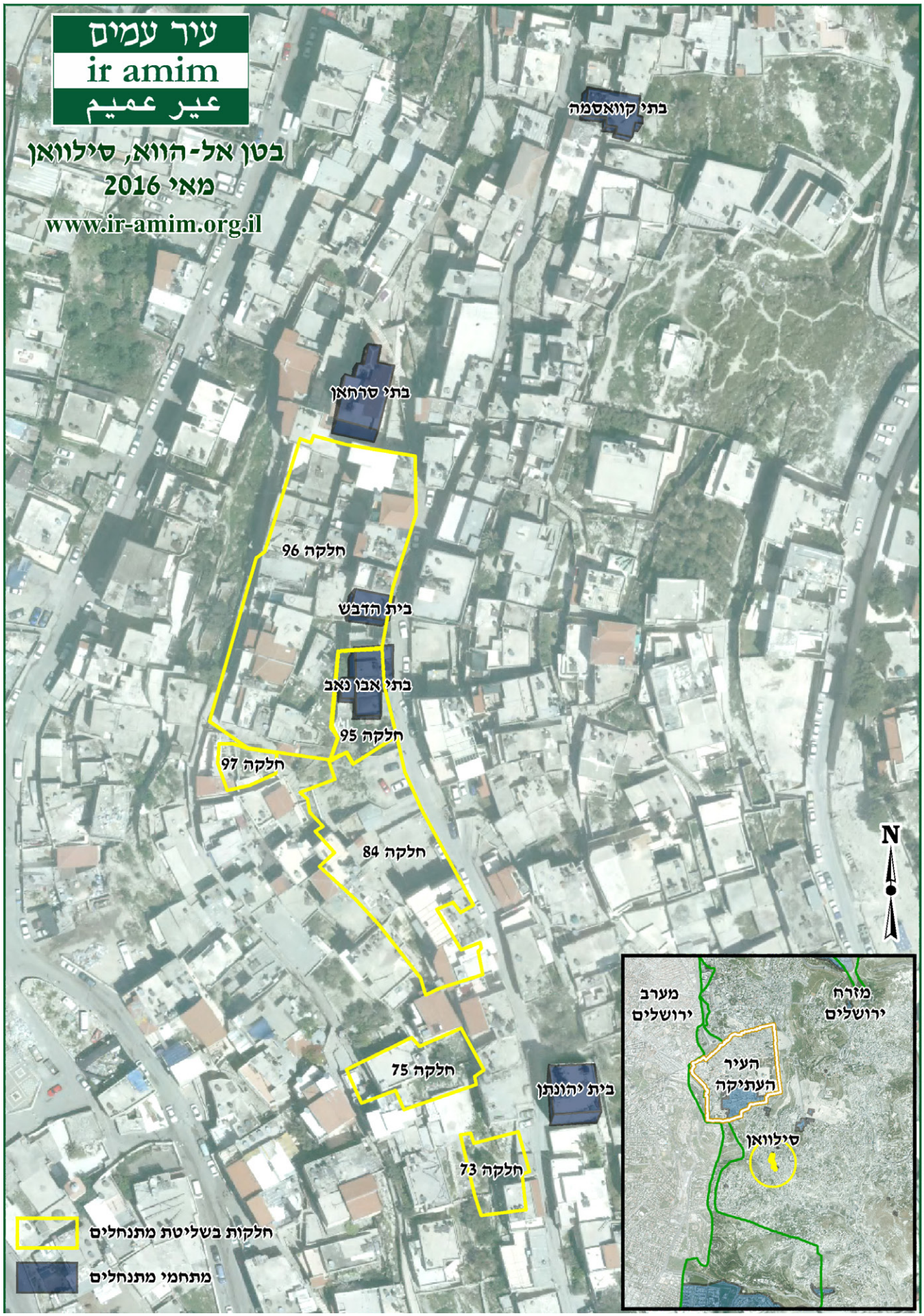
עיר עמים
ir amim
عير عميم
בטן אל-הווא, סילוואן
מאי 2016
www.ir-amim.org.il
בתי קוואסמה
בתי סרחאן
חלקה 96
בית הדבש
בתי אבו נאב
חלקה 95
חלקה 97
חלקה 84
חלקה 75
בית יהונתן
חלקה 73
N
מערב ירושלים
מזרח ירושלים
העיר העתיקה
סילוואן
חלקות בשליטת מתנחלים
מתחמי מתנחלים

II. השיטה

א. חוקים מפלים

תמהיל של שלושה חוקים שחוקקה ישראל מאז 1948 (בשנת 1950, 1968, 1973)[3] יצר מצב בו מוקנית זכות השיבה לנכסים שאבדו במהלך מלחמת 1948 לצד אחד - היהודי. עם סיפוחה בפועל של ירושלים המזרחית בשנת 1967, זכאים יהודים שאיבדו נכסים שנותרו מחוץ לגבולות המדינה ב-1948 ומצויים בשטח המסופח, לקבל אותם בחזרה מהאפוטרופוס הכללי. זאת למרות שהיהודים שאיבדו נכסים ב-1948 קיבלו מהמדינה נכסים במערב העיר כפיצוי. לערבים שאיבדו נכס במערב העיר לא מוקנית זכות דומה. המשפחות הפלסטיניות אינן יכולות לקבל בחזרה את הנכסים שאבדו במערב העיר ובמקרים רבים, כמו במקרה בטן אל הווא, אף נגד הנכסים שבהם יושבו מחדש במזרח העיר תלויות תביעות בעלות של יהודים המאיימות להפוך אותם לפליטים בפעם השנייה. לדוגמא: משפחות אבו-נאב, שבבעלותן היו אדמות ובתים במערב ירושלים, אותם הם אינם יכולים להשיב לבעלותן.

עבדאללה אבו נאב, יולי 2015 | צילום: אחמד ס"ל

המתנחלים פועלים כדי להשיג לידיהם את זכויות הבעלות של בעלי הקרקע היהודיים מלפני 1948. לעתים הם רוכשים את הזכויות מהיורשים היהודיים, ולעתים הם מקבלים, בסיוע רשויות המדינה, את רשות ניהול ההקדשות שבבעלותם היו הנכסים לפני 1948. לאחר מכן הם פונים לאפוטרופוס הכללי, וזה משחרר לידיהם את הנכס. בדרך כלל מדובר בנכסים שמתגוררים בהם פלסטינים, והמתנחלים פותחים בהליכים משפטיים כדי לפנותם מהבית. מעין "זכות השיבה" שניתנה ע"י חוקי המדינה, ליהודים בלבד, לנכסים מלפני 1948.

בבטן אל-הווא הצליחו כאמור המתנחלים להשיג לידיהם את ניהול "הקדש בנבנישתי", שפעל באזור בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. על סמך הקדש זה, הם פינו ותובעים את הפינוי של המשפחות שעניינן תלוי ועומד בבתי המשפט בימים אלה.

ב. השתלטות על הקדשות

סעיף 5 לחוק הסדרי משפט ומינהל [נוסח משולב], תש"ל - 1970 נועד לאפשר לבעלים היהודים המקוריים או ליורשיהם להשיב לידיהם מקרקעין בשטח ירושלים המזרחית שאבד להם במהלך 1948. אולם אנשי "עטרת כהנים" אינם היורשים של "הקדש בנבנישתי" שבבעלותו היו הנכסים בבטן אל הווא, כפי שאינם היורשים של הקדשות אחרים, ברובע המוסלמי ובמקומות נוספים שעליהם השתלטו. כדי להפוך לממונים על ההקדש נדרשת מעורבות המדינה שאפשרה, ולא בפעם הראשונה, לאנשי "עטרת כהנים" להתמנות לנאמנים של ההקדש, וככאלה הם תובעים את החזרת הרכוש, שלמעשה מעולם לא היה ברשותם. בחלק מהמקרים היו אלה בתי הדין הרבניים שאישרו את מינוי נאמני ההקדש, ובמקרים אחרים היה זה רשם ההקדשות שאישר וזכה לגיבוי בית המשפט המחוזי.

3 חוק נכסי נפקדים, תש"י - 1950, חוק הסדרי משפט ומינהל, תשכ"ח - 1968 שהיום הנו חוק הסדרי משפט ומינהל [נוסח משולב], תש"ל-1970, וחוק נכסי נפקדים (פיצויים), תשל"ג - 1973.

ג. מכירה ללא מכרז

המתנחלים השיגו נכסים נוספים באמצעות רכישה מהאפוטרופוס הכללי. בדצמבר 2005 מכר האפוטרופוס הכללי ארבע חלקות נוספות בשכונה למתנחלים (חלקות 73,75,84 ו-97), הנמצאות בין השטח עליו הם תובעים בעלות בשם ההקדש (חלקות 95-96) לבין בית יהונתן. היקף החלקות הנוספות יחד - למעלה משלושה דונם. סך העסקה כולה, באחד האזורים הצפופים בירושלים, עמד על פחות ממיליון שקל. בניגוד לקבוע בחוק חובת המכרזים ולמקובל, לא פירסם האפוטרופוס הכללי מכרז בו הודיע על הוצאת החלקות למכירה, ולמשפחות המתגוררות במקום מזה עשרות שנים לא ניתנה אפשרות להגיש בקשת רכישה. למעלה מעשר משפחות פלסטיניות החיות בחלקים הבנויים של החלקות הללו הפכו באחת למועמדות לפינוי. נגד משפחת סילוואדי, המתגוררת בסמיכות, פתחה "עטרת כהנים" בהליך של הפסקת בנייה ופינוי, בשל הטענה שחלק מביתה נמצא בשטח החלקה עליו השיגו בעלות.

חלקה 73 שנכללה במכירה אינה בנויה עדיין. על חלקה זו הגישה השנה חברה בשם "מליח 73" בקשה להיתר בנייה עבור בניין בן שלוש קומות. מורשי החתימה של החברה הם אנשי "עטרת כהנים".

ד. הליכי קניה מפותלים

בית סרחאן, ספטמבר 2015 | צילום: אחמד ס"ל

פעמים רבות טוענים המתנחלים שעלה בידם לקנות נכס בשכונה פלסטינית, כי מדובר בעסקת נדל"ן לגיטימית. כאמור, רוב רובה של ההתנחלות המתוכננת בבטן אל-הווא מבוססת על תביעות בעלות ופינוי אותן מגישים המתנחלים על בסיס החוקים המפלים שהוזכרו. אולם גם במקרים בהן מתבצעת רכישת נכס פלסטיני על ידי יהודים, הרי שלרוב בינה לבין עסקת נדל"ן מקובלת קיים מרחק רב.

"בית הדבש" והמגרש עליו נבנה "בית יהונתן" נקנו עבור "עטרת כהנים" בידי איש קש פלסטיני כדי להסוות מפני המוכרים את העובדה שהנכסים נמכרו לעמותת מתנחלים. במקרה של משפחת סרחאן, רק אחרי ש"עטרת כהנים" הגישה נגד המשפחה תביעת פינוי, מכר לה אחד מבני המשפחה את הנכס בו חיו בשכירות משפחות פלסטיניות רבות. בני משפחת סרחאן האחרים הגישו תלונה למשטרה, בטענה שהבניין היה בבעלותם ושללא הסכמתם אי-אפשר לרכשו.

תמהיל הלחצים המופעל על משפחות המתגוררות בנכס אותו מבקשים לרכוש מתנחלים מעמיד אותן פעמים רבות בפני ברירה אכזרית - לדבוק באדמתן ולהסתכן באיבודה, אפשרות ממשית גם לאור פינוין של משפחות אחרות באותה שכונה, בצבירת חובות כספיים כבדים ובהתמודדות עם התנכלויות - או להסכים לפנות את בתיהן תמורת סכומי כסף משמעותיים. השימוש בשורה של מקלות מכאיבים מחד ולחץ כספי מאידך, מביא לא רק לשבירת רוחן של חלק מהמשפחות, אלא גם ליצירת חשדנות וחוסר אמון בתוך החברה הפלסטינית[4].

4 לקריאה נוספת על השיטות של המתנחלים לרכישת קרקעות, ראו תחקיר ניר חסון, **תחקיר הארץ חושף את השיטות לייהוד סילוואן בחסות המדינה**, הארץ 29.10.15.

III. מעורבות המדינה

א. משרד המשפטים – רשם ההקדשות

בשלהי המאה ה-19 התיישבו יהודים יוצאי תימן בבטן אל-הווא, במבנים אותם בנה "הקדש בנבנשתי". נאמניו המקוריים של ההקדש היו שני הרבנים הראשיים לירושלים שכיהנו בסוף המאה ה-19 ומנהל בית הספר למלאכה של אליאנס. בנובמבר 2001 פסק בית המשפט המחוזי (ה"פ 750/01) כי לאחר שהרבנים הראשיים הודיעו שנבצר מהם למלא את תפקידם, הרי שהוא מאשר את החלטת רשם ההקדשות וממנה להקדש שלושה נאמנים חדשים. האחד הוא הרב רלב"ג, ששימש בעבר כראש המועצה הדתית בירושלים. השניים האחרים הם אנשי "עטרת כהנים" מוכרים: עורך הדין אבי שפרמן, אשר הציג עצמו כמומחה לעניין וששימש בעבר כרוכשו של "בית הדבש", כאיש חברת "בליק אינטרנשיונל" באמצעותה נרכש הנכס. ומוטי זרביב, תושב בית הדסה בחברון, שהיה מעורב בעבר ברכישת בית עבאסי בשכונת וואדי חילווה ובעסקאות נוספות באזור.

בתגובתו של רשם ההקדשות לבית המשפט בהליך המינוי הוא אינו מנמק את הסכמתו למינוים של נאמנים אלו דווקא לתפקיד. כל תגובתו עוסקת רק בנבצרות הנאמנים הקודמים מלמלא תפקידם. לממונים החדשים כנאמני ההקדש, מקורבי עמותת "עטרת כהנים", אין זיקה מיוחדת להקדש או ליהודים שחיו במקום וספק גדול מתעורר ביחס למידה בה תואמות מטרותיהם את מטרותיו המקוריות של ההקדש שנועד לסייע לעניי ירושלים.

ב. משרד המשפטים – האפוטרופוס הכללי

מעורבותו של האפוטרופוס הכללי בהעברת נכסים בסילוואן לידי "הקדש בנבנשתי" כפולה: בהחלטתו ב-2002 לשחרר את חלקות 96-95 לרשות ההקדש, ובמכירתו להקדש שלוש שנים לאחר מכן ללא מכרז ארבע חלקות נוספות.

על פניו, פעל האפוטרופוס הכללי על-פי חוק כשהחליט לשחרר את חלקות 95 ו-96 לידי ההקדש. אך מבחינת הליכי חקיקת סעיף 5 לחוק הסדרי משפט ומינהל אין זה ברור כי תכלית החוק המאפשר שחרור נכסים הייתה לאפשר שחרור חלקות יותר משלושים שנה לאחר סיפוח ירושלים המזרחית. וכן, בכל הנוגע לקביעת מיקומן המדויק של חלקות אלו, נעשו על ידי האפוטרופוס הכללי פעולות מאוחרות ששירתו עוד יותר את האינטרסים של "עטרת כהנים".

במענה לשאילתא משנת 1987, השיב שר המשפטים דאז אברהם שריר כי לא עלה בידי ועד העדה התימנית שפנה לאפוטרופוס הכללי להציג מסמכים שמוכיחים את בעלותו במקום. יתרה מכך, שר המשפטים הוסיף בתשובתו כי "ידוע לנו, אדוני היושב ראש, שחלק גדול מבני העדה התימנית מכרו נכסיהם בסילוואן אחרי הפרעות של 1929"[5].

בשנת 2001, בתגובתו לבקשת מינוי הנאמנים (בה"פ 750/01 לעיל), אישר האפוטרופוס הכללי כי הוא מנהל את החלקות. כאמור בתגובתו שם, כבר בשנת 2000 הייתה פניה בשם נאמני ההקדש המקוריים בבקשה לשחרר את הנכסים. האפוטרופוס השיב שלצורך השחרור יש למנות נאמנים להקדש. רק אז הגיעה הבקשה למנות את הנאמנים מקורבי "עטרת כהנים". האפוטרופוס הודיע כי אינו מתנגד לבקשה למינוי נאמנים להקדש, אך לא הביע עמדה לעניינם זהותם והותיר הכרעה זו לרשם ההקדשות. ב-30.9.2002 שיחרר האפוטרופוס הכללי את החלקות להקדש. בשנת 2014 דחה בית משפט השלום את תביעת נאמני ההקדש נגד משפחת אבו נאב בטענה כי הם לא הצליחו להוכיח שהנכס שבבעלותם הוא השטח שעליו נמצא בית אבו נאב. בינואר 2015 תיקן האפוטרופוס הכללי את תעודת השחרור של החלקות וקבע במפורש את מיקום החלקות. על סמך המסמך הזה, הצליחו נאמני ההקדש לזכות בערעור בבית המשפט המחוזי ולפנות את משפחות אבו נאב מבתיהן.

---

5 **הצעה לסדר היום, הכנסת 2.3.1987**

את ארבע החלקות האחרות שהיו ברשותו מכר האפוטרופוס למתנחלים ללא מכרז, ומבלי שנתן למשפחות המתגוררות בהן את האפשרות להגיש בקשה לרכישת האדמות עליהן נמצאים בתיהן. מלבד המעבר לכאורה על כללי המנהל התקין, הרי שהסכום תמורתו מכר את ארבע החלקות עמד על פחות ממיליון שקלים, סכום שנראה על פניו נמוך משווי הקרקע.

ג. משטרה

ככלל, משטרת ישראל ומשמר הגבול פועלים בסילוואן ובשכונות פלסטיניות אחרות אליהן נכנסו מתנחלים כאילו תפקידם להגן בכל מחיר על רווחתו של צד אחד - המתנחלים, על חשבונו של הצד השני - התושבים הפלסטינים. כפי שכתב שופט בית משפט השלום רפי שטראוס, לאחר פינויה של משפחת חג'אז: "התנהגות המשיבה (משטרת ירושלים)... אינה מתיישבת עם קיומו של התנאי הבסיסי של התערבות המשטרה במחלוקת אזרחית"[6].

כוחות המשטרה מלווים את המתנחלים בעת השתלטותם על בתים ובמקרים מסוימים אף אוכפים עוצר על תושבי השכונה הפלסטינים בעת שמתרחש פינוי. גם ב'ימים שבשגרה', מאז כניסת המתנחלים לשכונה, תכופים המקרים בהם כוחות משטרה גדולים **מפעילים כח רב** כנגד התושבים הפלסטינים, הכולל גז מדמיע, רימוני הלם, מכות ומעצרים. במקרה מתועד אחד אף צולמו **שוטרים מיידים אבנים** יחד עם מתנחלים. במקרים אחרים ליוו שוטרים וקצינים בכירים את אנשי "עטרת כהנים" בעת שאלו הפעילו לחץ על בני משפחה פלסטינית לעזוב את ביתה ולהעבירו לידי המתנחלים.

פינוי משפחת אבו נאב, מאי 2015 | צילום: פעילים

טיפול מסור שכזה לא ניתן במקרים בהם תושבים פלסטינים מגישים תלונות כנגד המתנחלים, כפי שמספרת ראיסה מוסא אלקרקי: "כל כך הרבה התנכלויות היו לנו והגשנו הרבה תלונות, כעשרים פעם ניגשתי למשטרה, ואף פעם זה לא הועיל. (...) תמיד כשאני הולכת להגיש תלונה במשטרה אני החשודה. תמיד צועקים עליי ודופקים על השולחן בעוצמה, ותמיד הם גורמים לי לבכות מרוב מרמור". (דו"ח "**מרחב לא מוגן**", בעמוד 6).

6 החלטה מיום 11/4/06, בש"א 3495/06 **עדנאן קרש ואח' נ' משטרת ישראל.**

ד. משרד השיכון והמאבטחים ה'פרטיים'

בנוסף לכוחות המשטרה ומג"ב, פועלים בשכונות הפלסטיניות אליהן נכנסו מתנחלים גם מאבטחים של חברות אבטחה פרטיות, הממומנים על-ידי משרד השיכון. בשנת 2014 עמד התקציב שהפנתה הממשלה למימון כוח אבטחה זה על למעלה מ-100 מיליון ₪. בשנת 2015 הסתכם הסכום שהוקצה על-ידי משרד השיכון **ב-83 מליון ₪** ובדצמבר נוספו לו 13 מיליון ₪ נוספים. חישוב פשוט מעלה כי רק על סעיף זה זכה במהלך השנה החולפת כל מתנחל בלב שכונה פלסטינית בירושלים המזרחית לתקצוב ממשלתי בסך כ-2,750 ₪ בחודש.

בטן אל-הווא, יולי 2015 | צילום: אחמד ס"ל

התנהלות זו נמשכת, למרות שבחוות דעתו מ-1991 קבע היועץ המשפט לממשלה דאז יוסף חריש כי: "לא יעלה על הדעת כי העותרים [אלע"ד] ימנו שומרים מטעמם", במיוחד ב"מקום רגיש כשכונת השילוח (סילוואן), שבה יש למנוע מעורבותם של אזרחים חמושים, שאינם נמנים עם כוחות הביטחון... דבר שיש בו אף כשלעצמו משום גורם מתסיס". בספטמבר 2005 קבעה ועדה בראשות האלוף במיל. אורי אור כי יש **להפסיק את השימוש** בחברות האבטחה הפרטיות על-ידי משרד השיכון, ושנה לאחר מכן אכן **החליטה הממשלה** להעביר את התפקיד והתקציב המיועד לו לידי המשטרה, אולם כבר בתחילת 2007 התהפכה ההחלטה. תוצאה חמורה במיוחד של מדיניות זו ארעה בספטמבר 2010, אז **הרג** מאבטח את תושב השכונה סאמר סרחאן.

ביטוי נוסף לקשר ההדוק בין משרד השיכון לבין עמותת "עטרת כהנים" הינו הבקשה להיתר בניה שהוגשה לעיריית ירושלים ביולי 2015. חלק אחד של בקשת ההיתר הוגש על-ידי חברת מליח 73, הנשלטת בידי אנשי העמותה ועסקה בבקשה להקים בנין חדש, ואילו חלקה השני הוגש על-ידי משרד השיכון עבור הרחבת קטע כביש שיקל על מעבר רכבי האבטחה.

ה. פוליטיקאים בכירים בשרות המתנחלים

ההתנחלות בבטן אל-הווא, כמו בשכונות אחרות בירושלים המזרחית, לא הייתה מתאפשרת ללא סיועה הפעיל של הממשלה על זרועותיה השונות. ואמנם, ניכר כי מתנחלי "עטרת כהנים" זוכים ללובי מסור מצד דמויות מפתח בממשל הישראלי. כך, למשל, תועד במאי 2015 השר **אורי אריאל**, כאשר הוא קובע מזוזה בבית הכנסת שנחנך בבית אבו נאב לאחר פינויו. ב'כבוד' זה זכה השר אריאל לאחר שנים ארוכות במהלכן תמכו מקרוב הוא ורעייתו במתנחלי סילוואן. חמש שנים קודם לכן אף **איים השר אריאל** כי הוא ואנשיו יפנו במו ידיהם את משפחת אבו נאב מביתה ולא ימתינו עד שרשויות המדינה יעשו זאת. ביוני 2014 השתתפה ח"כ **ציפי חוטובלי**, המשמשת כיום כסגנית שר החוץ, בחגיגות העשור לקיומן של ההתנחלויות ב"בית יהונתן" וב"בית הדבש". יחד עמה נכחו במקום גם חבר הכנסת מוטי יוגב וחבר הכנסת דאז מוטי שטבון. באוגוסט האחרון היה זה השר לבטחון פנים גלעד ארדן שבחר לקיים את אחד הסיורים הראשונים שלו כשר בהתנחלות היהודית בבטן אל-הווא[7].

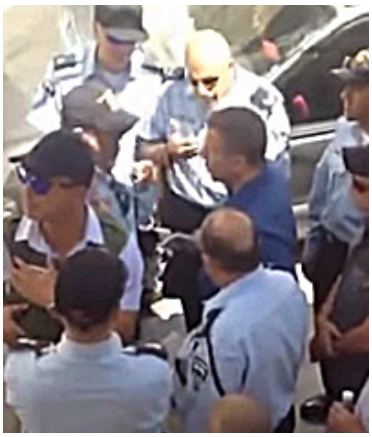

השר ארדן בבטן אל-הווא.

לסיכום פרק זה, תקציבי העתק והקשרים המתוארים לעיל אינם עולים בקנה אחד עם הטענה אותה משמיעים לרוב המתנחלים והמדינה - כאילו הבחירה לגור בבטן אל-הווא ושכונות פלסטיניות אחרות הינה עניין פרטי נדל"ני שאינו תלוי במדיניות ממשלתית. למעשה, המשאבים הרבים המושקעים במתחמי ההתנחלויות הללו מעידים דווקא ההיפך. כך למשל, באוגוסט השנה **פורסם** כי עיריית ירושלים אישרה תקציב של 11.2 מיליון ₪ עבור הקמת מקווה בהתנחלות "מעלה זיתים" הנמצאת בלב ראס אל עמוד. בתגובה לביקורת אמרה העיריה כי סכום דומה הוקצה לבניית מקווה בשכונת פסגת זאב, אולם האחרונה מונה כ-40,000 איש, בעוד שבמעלה זיתים חיות כמאה משפחות בלבד.

נתונים אלה ואחרים מעידים על היחס המועדף ממנו נהנים המתנחלים החיים בלב השכונות הפלסטיניות בירושלים, מצד הרשויות הממשלתיות והעירוניות. ללא תמיכה וסיוע נדיבים כל-כך, ספק אם עמותות המתנחלים היו מצליחות להשתלט על נכסים ולהביא מתנחלים להתגורר במקומות אלו.

7 ביקורו של השר ארדן בסילוואן

IV. למה זה רע?

א. היעד הפוליטי: ייהוד ירושלים המזרחית = סיכול פתרון שתי המדינות

"עטרת כהנים" ועמותות המתנחלים האחרות בירושלים ממקדות מאמציהן בהקמת מתחמי התנחלות בתוך הרובע המוסלמי של העיר העתיקה ובשכונות הפלסטיניות המקיפות אותה. תושבי ההתנחלויות הללו אומרים בפירוש כי נוכחותם באזור נועדה לסכל את האפשרות להפוך את אגן העיר העתיקה לחלק מהבירה הפלסטינית במסגרת הסדר מדיני עתידי. מאחר שאין אפשרות שהפלסטינים יוכלו לקבל הסכם שבו אגן העיר העתיקה נותר כולו בריבונות ישראלית, הרי שמשמעות הדבר היא סיכול היתכנותם של הסדר מדיני וסיום הסכסוך.

יש לציין כי במגעים רשמיים (בעקבות קמפ-דיוויד, אנאפוליס) ושאינם רשמיים (יוזמת ג'נבה ואחרים), קיבלו הישראלים, הפלסטינים והקהילה הבינלאומית את העקרונות המוכרים גם כ"פרמטרים של קלינטון": חלוקת ירושלים לשתי בירות, כאשר השכונות היהודיות יוכרו כחלק מבירת ישראל ואילו הערביות יהוו את הבירה הפלסטינית.

להתנחלות בבטן אל-הווא יש משמעות אסטרטגית עמוקה. זאת, בעיקר בשל מיקומה בלב סילוואן - בין ההתנחלות הגדולה מעלה זיתים בראס אל-עמוד להתנחלויות עמותת אלע"ד בשכונת וואדי חילווה הסמוכה לשער האשפות. מימוש תכנית ההתנחלות תהווה חוליה משמעותית ביצירת טבעת התנחלותית סביב אגן העיר העתיקה. משמעותה של התנחלות זו חורגת בהרבה מהמספר הממשי של תושביה.

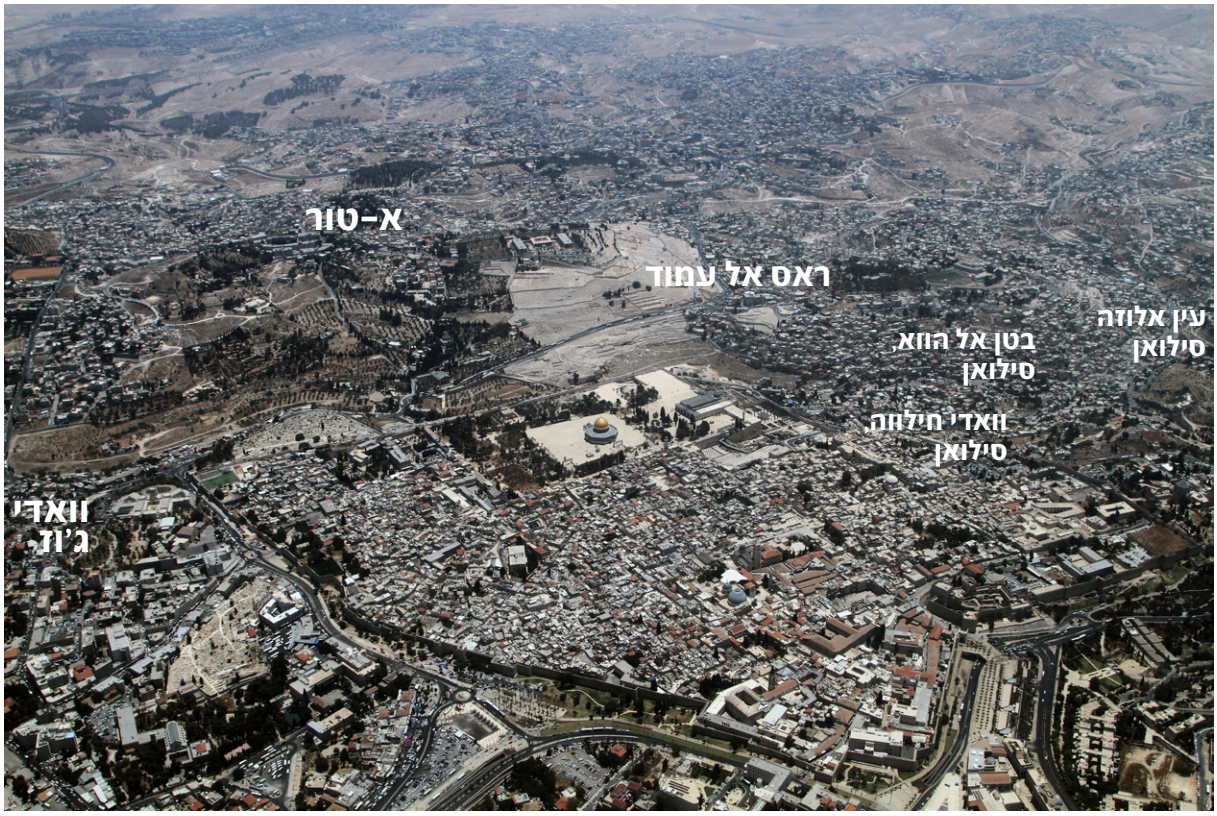

תצלום אויר 2012 | צילום: אחמד ס"ל

ב. נישול משפחות מבתיהן, הותרתן ללא קורת גג ואיום על מעמד התושבות שלהן

השטח עליו תובעת "עטרת כהנים" בעלות מיושב בצפיפות במשפחות הגרות במקום זה עשרות שנים. בכל אחד מהמבנים אותם דורשת העמותה לפנות מתגוררות כיום מספר משפחות גרעיניות. חלק מהמשפחות אף חוות בכך פליטות שניה. כך למשל, עד לשנת 1948 התגוררו בני משפחת אבו נאב בשכונת ג'ורת אל-ענב (בסמוך לבריכת הסולטאן). בבעלות המשפחה היו גם קרקעות בשכונת קטמון במערב ירושלים. שתי השכונות הללו הפכו לאחר מלחמת 1948 לחלק ממדינת ישראל ובני המשפחה הפכו לפליטים ובנו את ביתם בבטן אל-הווא. כעת הם הפכו לפליטים בשנית. ישראל, שאינה מאפשרת להם לתבוע בחזרה את הרכוש שאיבדו ב- 1948, אפשרה את סילוקם מהבתים בהם חיו במהלך עשרות השנים שלאחר מכן - בטענה שאלו אבדו ליהודים באותה מלחמה.

משפחת אבו נאב, יולי 2015 | צילום: אחמד ס"ל

בסך הכל, תחת איום פינוי ואובדן בתיהם נמצאות היום כמאה משפחות המונות כשש מאות נפש. זאת, לאחר שחיו במקום כדין, לא כפולשים - אלא כמי שרכשו או שכרו את השטח, ובנו בו את בתיהם עוד במהלך התקופה בה שלטה ירדן באזור.

יתרה מכך, פינוי מבתיהן של משפחות החיות בירושלים זה עשרות בשנים עלול להביא לגירושן דה-פקטו מהעיר. דבר זה יגרור איבוד של מעמד התושב המוקנה להן ואת ניתוקן מעירן.

התעמרות זו בתושבים נעשית בשם זכויות היסטוריות של גוף שהוקם בשלהי המאה ה-19 ואשר בין מטרותיו המקוריות לבין התביעות העכשוויות אין דבר וחצי דבר. פינויים וסילוקם של תושבי בטן אל-הווא מבתיהם לא תשרת את דיירי העבר, שאינם מעורבים כלל בתביעות, אלא את מטרתה של עמותה המקדמת סדר יום פוליטי ומסוכן. לא נכון ולא הוגן שאת מחיר שאיפותיה של זו ישלמו תושבים שלא גזלו דבר מאיש ומעולם לא פינו אדם מביתו.

ג. מוקד חיכוך קבוע במרחק נגיעה מהר הבית / אל-חרם א-שריף

משמעותה של התנחלות יהודית בשכונה צפופה בלב סילוואן היא חיכוך יומיומי בין התושבים הפלסטינים לבין המתנחלים שסילקו את שכניהם מבתיהם ואשר שואפים לשנות את אופי האזור. כוחות האבטחה הרבים המלווים את המתנחלים מאיימים על התושבים הפלסטינים ומשבשים את החיים בשכונה. לא פעם מפעילים המאבטחים והשוטרים אלימות כלפי תושבים פלסטינים, ובהם ילדים. כך היה למשל כאשר ויכוח פשוט בין קבוצת מתנחלים לבין ילד פלסטיני שלגביו טענו שהתנגש בהם באופן מכוון בעת שרכב על אופניו, הפך להכאה המונית של התושבים הפלסטינים בידי המתנחלים ושוטרי מג"ב, שאף השתמשו בגז פלפל. במקרים קיצוניים יותר נורו, נהרגו ונפצעו תושבים פלסטינים בשכונה. מנגד, נתונים המתנחלים באיום של יידויי אבנים ולעתים גם בקבוקי תבערה.

החיכוך היומיומי יכול לצאת בקלות משליטה. מותו של פלסטיני בשכונה מירי מתנחלים או מאבטחיהם, כפי שארע כבר בעבר, עלול להבעיר את כל סילוואן. פגיעה קשה בתושבים היהודים עלולה להחריף את המשטור ומגבלות התנועה המוטלות על פלסטינים ברחוב, כפי שמתרחש בחודשים האחרונים בעיר העתיקה של ירושלים ובחברון. כאשר כל זה מתרחש במרחק נגיעה מהר הבית / אל-חרם א-שריף, הסכנה להתלקחות שני המוקדים הנפיצים האלה גבוהה עוד יותר. למרבה הצער, נראה שבמקום לפעול למען הנמכת גובה הלהבות, מאפשרת ממשלת ישראל את היווצרותו של חיכוך הולך ומתגבר.

מבט מבית סרחאן לאל אקצה, ספטמבר 2015 | צילום: איל רז

ד. הפרת המשפט הבינלאומי

על-פי המשפט הבינלאומי נחשבת ירושלים המזרחית, בדומה לשאר חלקי הגדה המערבית, לשטח כבוש. הקמת התנחלויות בשטחים אלה מהווה הפרה של כללי המשפט ולמדינה הכובשת אסור להעביר אזרחים משטחה אל השטח הכבוש. **תקנות האג** אף אוסרות עליה לבצע שינויים של קבע בשטח זה, אלא אם הם נובעים מצרכים צבאיים או שהם נעשים לטובת האוכלוסייה הנכבשת. זאת, במטרה למנוע פגיעה בתושבי השטח הכבוש ומתוך תפיסת זמניות מצב הכיבוש. כללי הדין הבינלאומי מחייבים את הממשלה הכובשת להגן על תושבי השטח הכבוש, הנהנים ממעמד מוגן, וודאי שאוסרים עליה מעורבות וסיוע פעיל בביצוע צעדים פוגעניים כסילוקם מביתם. פינוי המשפחות החיות בירושלים זה עשרות שנים מהווה הפרה של כללים אלו. מעבר לכך, כאמור לעיל, עלול הפינוי להוביל לגירושן בפועל מהעיר ולאיבוד מעמד התושבות שלהן.

ה. פותחים את 48': האפליה בחוק עשויה להוביל לפתיחת תיקים הדדית

המצב החוקי הקיים כיום בישראל מאפשר ליהודים לתבוע את הנכסים שהיו בבעלותם לפני 1948, בעודו מונע זאת מהפלסטינים. היועץ המשפטי לממשלה לשעבר, מיכאל בן יאיר, התייחס בספרו "שייח' ג'ראח" לסכנה הטמונה בעיניו בפתיחת תיקי הבעלות על האדמות שהיו שייכות ליהודים במזרח העיר, בחיזוקה את "זכות השיבה". הציטוטים, בקיצורים הכרחיים, לקוחים מהפרק "איוולת עוצרת נשימה: פתיחת תיקי 1948":

"עוד אבסורד אחד שיכול להיווצר ממימוש הנכסים של יהודים במזרח ירושלים פירושו מתן לגיטימציה לזכות השיבה. זה לא יכול להיות חד צדדי. (...) זה פשוט בלתי אפשרי, בלתי קביל. העולם לא יקבל את זה. לכן התוצאה של "חוק השבות הנדל"ני" תהיה למעשה מתן לגיטימציה לזכות השיבה הנטענת על-ידי הפלסטינים. (...) מתן לגיטימציה לזכות השיבה הפלסטינית משמעו שההפקעות האמורות מן הפלסטינים עומדות בסכנה. זו פשוט איוולת לבוא ולדרוש שחרור נכסים של יהודים במזרח העיר, כאשר הדבר מעמיד בסכנה - מכוח פתיחתם של תיקי 48' - את ההפקעה לצורכי ציבור שנעשתה לצורך ההתיישבות היהודית בשטחי מזרח ירושלים הפנויים אחרי מלחמת ששת הימים. (...) דווקא מי שכל-כך חרד לכך שהמציאות הזו לא תשתנה, אסור לו לגרום לפתיחת תיקי 48'. אסור! (...) זו פשוט איוולת שאין כדוגמתה. (...) מעבר לכך שזה נוגד את המצפון, ואת השכל הישר, ואת הצדק, זו גם איוולת עוצרת נשימה לבוא ולעשות פעולות שמביאות לפתיחת תיקי 48'. פשוט איוולת. פשוט טיפשות. זה למשוך לעצמך את השטיח מתחת לרגליים" [8].

בטן אל הווא, "אנחנו נישאר כל עוד יש זעתר וזיתים. סילוואן - צומוד - עוצמה", יוני 2015, צילום: אחמד ס"ל

8 מיכאל בן-יאיר, **"שייח' ג'ראח"** (2013, חרגול הוצאה לאור), בעמ' 27-29.

V. של מי המאבק הזה?

רגישותה של סוגיית ירושלים והמאמצים הרבים המושקעים מצד הרשויות והמתנחלים בהרחבת ההתנחלות בבטן אל-הווא, הופכים מקום זה לחזית מרכזית במאבק על התכנותו של פתרון שתי המדינות. שינוי באופי השכונה והחיבור המתחזק והולך בין נקודות ההתנחלות בוואדי חילווה ובמעלה זיתים, מאיימים כבר היום להפוך את חלוקתה העתידית של ירושלים לשתי בירות לקשה עד בלתי אפשרית.

המציאות הפוליטית והביטחונית, שהוצפה שוב בגל האלימות שהתרחש בעיר בשלהי 2015, המחישה בפעם המי-יודע-כמה את הבעייתיות של המצב הקיים. הרחבתה וביסוסה של התנחלות במקום רגיש דוגמת לב סילוואן היא צעד משמעותי לכיוון ההפוך מזה שמייחלים לו כל התומכים בפתרון שתי המדינות.

הממשלה הנוכחית בישראל מחויבת כנראה לדרך זו. למול כוחות משמעותיים אלה, תהיה זו שגיאה חמורה להותיר את המשפחות הפלסטיניות המאוימות להתמודד לבדן מול האיום. המציאות הנרקמת בימים אלה הרסנית לא רק לגבי המשפחה הבאה שתאבד את ביתה, אלא עבור כל המאמינים באפשרות לפתור את הסכסוך בדרכים מדיניות. הותרת המשפחות לבדן במאבק כמוה כגזירת הדין על בטן אל-הווא, סילוואן וירושלים כולה.

פעילי Center for Jewish Nonviolence בעבודות בחצר בית ג'וואד אבו נאב שנחסם, יולי 2016